

Sociological studied the Effect of Tribalism on Mass conflict: A meta-analysis of Rsearches

Taha Ashayeri¹ | Tahereh Jahanparvar² | Elham Abbasi³ | Faezeh Raghami⁴

1. Corresponding author, Department of History and Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. E-mail: tashayeri@uma.ac.ir
2. Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Communication and Media, Islamic Azad University, Tehran Markazi, Tehran, Iran. E-mail: jparvar@yahoo.com
3. Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, University of Payame noor, Tehan, Iran. E-mail: Elham@@pnu.ac.ir
4. Department of History and Sociology, University of Mohaghegh Ardabili, Ardabil, Iran. E-mail: faezehraghami@gmail.com

Abstract

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 07 December 2022

Received in revised form: 06 May 2023

Accepted: 09 June 2023

Published: 20 September 2023

Keywords:

_collectiveconflict, tribal-tribal structure, ethnic identity, traditional-hierarchical society

ABSTRACT

Mass conflict or strife means physical conflict and social tension between more than two people in a group, tribe-clan and collective form and is considered a criminal offense. Societies with a strong texture of group, hierarchical, communal and tribal nervousness witness such conflicts due to social, cultural and economic conditions. The average mass conflict of the country's provinces between 1390-1402 due to ethnic heterogeneity have an increasing trend that the social structure of the tribe plays an important role in its emergence and escalation. Based on this, the main goal of the research is to study the sociological effect of tribalism on mass conflicts in the provinces of the country.

research method; Due to its nature, it is quantitative meta-analysis (CMA2 software). By searching for " mass conflict" in the scientific database of Noormags, Magiran, IranDoc and the SID, from the statistical population of 56 documents, relying on the entry and exit criteria; 30 survey documents were selected in the period of 1387 to 1401 for analysis and evaluation by non-probability-intentional method.

The results show that tribalism has a significant effect on the tendency to mass strife, and with the increase in the intensity of tribalism, the tendency to mass strife also increases, and its final effect value is to 0.46. Thus whit intensity of tribalism in the provinces of the country, the more likely the mass conflict will be occur in the future. Also, the Q moderator test shows that ethnic identity, place of residence and the level of development of the provinces have a significant relationship with mass strife.

According to the research results In order to reduce and control the mass conflict in the provinces of the country according to its cultural, geographical and social conditions, awareness should be given through promoting cultural capital and mass media, solving socio-economic needs, strengthening the deterrence-control mechanism (native and official), management development resources (water, pastures, land and local business conditions) and social-cultural reforms by maintaining the value and norms of that environment.

Cite this article: Ashayeri, T., Jahanparvar, T., Abassi, E., & Raghami, F. (2023). Sociological research into the effect of tribalism on communal conflict: A meta-analysis of Studies. *Community Development (Rural and Urban)*, 15(1) :197-216.

<https://doi.org/10.22059/jrd.2023.352188.668778>

© The Author(s). Publisher: University of Tehran Press

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2023.352188.668778>

مطالعه جامعه‌شناختی اثر طایفه‌گرایی بر نزاع جمعی فرا تحلیل پژوهش‌ها

طاها عشایری^۱ | طاهره جهان‌پرور^۲ | الهام عباسی^۳ | فائزه رقمی^۴

۱. نویسنده مسئول، گروه تاریخ و جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، رایانامه: t.ashayeri@uma.ac.ir
۲. گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، ارتباطات و رسانه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران، رایانامه: jparvar@yahoo.com
۳. گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه پیام‌نور، تهران، ایران، رایانامه: Elham@@pnu.ac.ir
۴. گروه تاریخ و جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران، رایانامه: faezehraghami@gmail.com

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۹/۱۶</p> <p>تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۲/۱۶</p> <p>تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۳/۱۹</p> <p>تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۶/۲۹</p>	<p>نزاع جمعی به معنای درگیری فیزیکی و تنش اجتماعی بین بیش از دو نفر به صورت گروهی، ایلی-طایفه و جمعی بوده و جزء جرائم کیفری محسوب می‌شود. جوامع دارای بافت شدید عصبیت گروهی، سلسله‌مراتبی، جمعی و ایلی-طایفه‌ای، شاهد این گونه نزاع‌ها به دلیل شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی هستند. میانگین نزاع جمعی استان‌های کشور بین بازه زمانی ۱۳۹۰ الی ۱۴۰۲ به دلیل ناهمگونی قومی؛ بافت ایلی-طایفه‌ای؛ سرمایه اجتماعی محدودکننده (منفی)؛ کاهش منابع توسعه‌ای (بحران فضای کسب‌وکار اجتماعی و تقابل خشن جامعه با منابع طبیعی) و تصور خیرمحدود (فرسایش منابع تولیدی، کمیابی منابعی مانند زمین، قدرت و ثروت) روند افزایشی داشته که ساختار اجتماعی طایفه‌گرایی-ایلی در ظهور و تشدید آن (در کنار عوامل فوق) نقش مهمی را ایفا می‌کند. بر این اساس هدف اصلی پژوهش مطالعه جامعه‌شناختی اثر طایفه‌گرایی بر نزاع‌های جمعی در استان‌های کشور است.</p> <p>روش پژوهش؛ به دلیل ماهیت آن از نوع فراتحلیل کمی (نرم‌افزار CMA2) است. با جستجوی «نزاع جمعی» در پایگاه علمی نورمگز، مگ‌ایران، ایران داک و مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، از جامعه آماری ۵۶ سند، با تکیه بر ملاک ورود و خروج؛ به روش غیراحتمالی-تعمدی ۳۰ سند پیمایشی در بازه زمانی ۱۳۸۷ الی ۱۴۰۱ جهت تحلیل و ارزیابی انتخاب شدند.</p> <p>نتایج نشان می‌دهد که طایفه‌گرایی بر گرایش به نزاع جمعی تأثیر معنی‌داری داشته و با افزایش شدت طایفه‌گرایی-ایلی، گرایش به نزاع جمعی نیز افزایش یافته و مقدار اثر نهایی آن ۰/۴۶ است. هرچه در استان‌های کشور شدت طایفه‌گرایی بیشتر باشد، به همان میزان احتمال وقوع نزاع جمعی در آینده نیز بیشتر خواهد بود. همچنین آزمون تعدیل گر Q نشان می‌دهد که هویت قومی، محل زندگی و سطح توسعه استان‌ها با نزاع جمعی رابطه معنی‌داری داشته است.</p> <p>طبق نتایج پژوهش؛ جهت کاهش و کنترل نزاع جمعی در استان‌های کشور برحسب شرایط فرهنگی، جغرافیایی و اجتماعی آن، باید به آگاهی‌بخشی از طریق ارتقای سرمایه فرهنگی و رسانه‌های جمعی، حل نیازهای اجتماعی-اقتصادی، تقویت مکانیسم بازدارندگی-کنترلی (بومی و رسمی)، مدیریت منابع توسعه‌ای (آب، مراتع، زمین و شرایط کسب‌وکار بومی) و اصلاحات فرهنگی-اجتماعی با حفظ ارزش و هنجارهای آن محیط اقدام کرد.</p>
<p>کلیدواژه‌ها:</p> <p>جامعه سنتی-سلسله‌مراتبی، ساختار ایلی-طایفه‌ای، نزاع جمعی، هویت قومی</p>	

استناد: عشایری، طاها، جهان‌پرور، طاهره، عباسی، الهام، و رقمی، فائزه. (۱۴۰۱). مطالعه جامعه‌شناختی اثر طایفه‌گرایی بر نزاع جمعی: فراتحلیل پژوهش‌ها. توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۱۵ (۱): ۱۹۷-۲۱۶. <https://doi.org/10.22059/jrd.2023.352188.668778>

۱. مقدمه و طرح مسئله

نزاع دسته‌جمعی در جامعه مسئله‌ای است که آرامش، امنیت و کیفیت زندگی مردم به مخاطره انداخته و در جوامع سنتی، قبیله‌ای، گرایش‌های سلطه‌جویانه و عصبیت‌محور یافت می‌شود (طالب و درویشی، ۱۳۹۸: ۲۹۴). نزاع^۱ به معنای مبارزه جمعی (بیرو، ۱۳۷۵: ۶۲)، ستیز با افرادی خاص (معین، ۱۳۸۷: ۱۱۵۵)، جنگیدن با دیگری (عمید، ۱۳۹۰: ۱۰۰۳)، تنش فیزیکی (فرخ سیدی، ۱۳۷۶: ۵۱) و وجود تعارض اجتماعی بر سر قدرت، توزیع منابع و اهداف اجتماعی (ساروخانی، ۱۳۹۲: ۷۵۴) است. متناسب با فرهنگ، هنجار و سطح توسعه جوامع، شدت نزاع تفاوت می‌پذیرد. در جوامع توسعه‌یافته به دلیل نظام کنترلی قوی و ابزارهای بازدارنده قضایی و تحول در سبک زندگی قومی، تا حدی از شدت آن کاسته شده است، اما در جوامع درحال توسعه و توسعه‌نیافته به دلیل بافت سنتی، الگوهای قومی، حضور عصبیت قوی اجتماعی و نظام طایفه‌ای-خویشاوندی، به محض شروع نزاع به امری جمعی تبدیل شده است و موجب قتل و تداوم کینه و تخاصم اجتماعی می‌شود. نزاع جمعی در جامعه مکانیکی دورکیم^۲ و گماینشافت تونیس^۳، به دلیل شدت پیوستگی خونی-سببی اعضای جامعه به هم (سرمایه درون‌گروهی محدودکننده) بیشتر است. به این ترتیب، جامعه با ساختار قومی متنوع و هویتی قومی چندگانه، فضای فرهنگی متفاوت با نزاع جمعی مواجه می‌شود (آلسینا و همکاران، ۲۰۰۴). قطبی شدن گروه قومی و تضاد قومی (اختلافات تاریخی-نژادی)، شکاف اقتصادی، تبعیض اجتماعی و محرومیت نسبی، روابط اجتماعی آن‌ها را شکننده و بحرانی‌تر می‌کند (استبان و ری، ۲۰۱۱). جامعه چندقومی مستعد نزاع جمعی است که به دلیل تنوع فرهنگی، آداب و رسوم متفاوت، رقابت و تضاد نخبگان و تضاد فرهنگی، شیوه‌های قومی و تفاوت اخلاق قومی رخ می‌دهد (فش و کرونیگ، ۲۰۲۰: ۳). این جوامع به دلیل فاصله قومی و اجتماعی زیاد که در حال قطبی شدن هستند و سرمایه اجتماعی درون‌گروهی آن‌ها که قوی‌تر و پایدارتر از برون‌گروهی است، بسترهای نزاع و خشونت جمعی را دارند (موتلو و رینال-کورل، ۲۰۰۵: ۸۱۰). جنگ و نزاع اجتماعی حاصل تقابل اجتماعی بین گروهی است؛ زیرا گروه‌ها به لحاظ فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی با هم تفاوت دارند و نمی‌توانند زمینه‌های هنجاری مشترک پیدا کنند (کولیر و انکل، ۱۹۹۸: ۵۷۶؛ لیک و دونالد، ۱۹۹۸: ۳). جامعه محلی با بافت و فرهنگ و هنجارهای قومی و محلی خود به جهان می‌نگرد و سبک زندگی خود را با آن توجیه تفسیر می‌کند. این نگرش همراه با پیش‌داوری و تصورات قالبی است که به خیر محدود معروف است. این قاعده فرهنگی به دلیل تفکیک و تمایز اجتماعی به تنش، برخورد و درگیری فیزیکی به هنگام کمبود منابع و اختلاف و تضاد اجتماعی کمک می‌کند (اوبی، ۲۰۰۵). وقتی جامعه قومی با بحران توسعه مواجه می‌شود، شکنندگی محیطی (خشک‌سالی، کاهش منابع توسعه پایدار، ناامنی غذایی و کاهش ظرفیت زمین‌های قابل کشت) سرمایه اجتماعی را تضعیف می‌کند. به این ترتیب آن‌ها بر سر کنترل بیشتر بر منابع و تلاش برای عبور از بحران و تأمین نیازهای خود به سمت خشونت می‌روند (آگبولا و البی، ۲۰۰۳). این نزاع در جوامع درحال توسعه و کم‌توسعه که بافت آن سنتی و قومی است، بیشتر دیده می‌شود (همزه و همکاران، ۲۰۱۹). عمده نزاع جمعی در جامعه سنتی، ریشه در تعصب‌های جمعی بی‌دلیل دارد که در بطن فرهنگ اقوام و طایفه‌ها نهفته است. این شرایط، از ظهور سرمایه اجتماعی فراطایفه‌ای ممانعت می‌کند؛ زیرا تعامل اجتماعی نزدیک و چهره‌به‌چهره و عامل وحدت‌بخشی آن‌ها نژاد، خون و طایفه است. تعلق به هنجارهای طایفه و نژاد خونی و ایلی، عامل افتخار و مایه مباهات تلقی می‌شود. از آنجاکه هریک از گروه‌ها خود را برتر و شایسته‌تر از دیگری می‌دانند، بر اساس تعلق به یک طایفه و قوم، در تضاد اجتماعی با دیگرانی قرار می‌گیرند که اصطلاح بیگانه یا آن‌هایی و غیرخودی نام گرفته‌اند. چنین فضایی به جدایی‌گزینی و نابرابری در محیط می‌انجامد

1. Conflict
2. Durkheim
3. Tönnies

(سجاسی قیداری و اسفرم، ۱۳۹۶: ۱۱۶). تعلق قومی، داشتن هویت جمعی، باورهای دینی متفاوت و همچنین ارزش‌های گروهی می‌تواند سرمایه اجتماعی گروه قومی را بازتولید کند (آل‌داسارتی، ۲۰۱۲). براین‌اساس جامعه ایرانی عمدتاً با طایفه و گروه خویشاوندی-ایلی گره‌خورده است. حس خویشاوندی، آن‌ها را برای دفاع از همدیگر فرامی‌خواند. جنبه تاریک سرمایه اجتماعی درون گروهی در جامعه ایلی-طایفه‌ای، در ستیز جمعی نهفته و پیامدهای منفی روی توسعه اجتماعی از جمله وقوع قتل، مهاجرت، افزایش تنش تاریخی، نابودی منابع توسعه‌ای، دودستگی و بازتولید نظام قبیله در امور سیاسی (انتخابات) افزایش فاصله اجتماعی دارد. در واقع طایفه‌گرایی، باورها، الگوها و هنجارهای طایفه‌ای-قومی نقش مهمی در شکل‌گیری نزاع جمعی داشته است. تا به حال پژوهش مستقلی در این زمینه صورت نگرفته، اما در سی سند پیمایشی (علمی-پژوهشی) نمایه‌شده در نورمگز، مگ‌ایران، علم‌نت و پایگاه جهاد دانشگاهی علوم انسانی (تا آخرین بازدید ۱۴۰۲) نشان می‌دهد شاخص طایفه‌گرایی به‌عنوان متغیری مستقل در کنار سایر متغیرهای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در پژوهش‌ها سنجش شده و تأثیر آن مورد تأیید قرار گرفته است. با توجه به افزایش نزاع جمعی در استان‌های کشور، پژوهش پیش‌رو با فرض اهمیت بافت طایفه‌ای-ایلی و نوع هویت قومی به روش فراتحلیل کمی^۱ (CMA2) به پرسش‌های زیر پاسخ می‌دهد.

۱. متغیر طایفه‌گرایی در مجموع به چه میزان در نزاع جمعی تأثیر داشته است؟

۲. چه ارتباطی بین هویت قومی، سطح توسعه و محل زندگی با گرایش به نزاع جمعی وجود دارد؟

۱-۱. پیشینه تجربی

نزاع جمعی در ایران طی سال‌های اخیر روند افزایشی داشته و با استناد به سازمان پزشکی قانونی، در چهار سال منتهی به ۱۴۰۱ این میزان در بیشترین حالت خود بوده است. به دلیل مسئله بودن آن، پژوهشگران مختلفی برحسب ساختار طایفه‌ای-قومی و فرهنگی استان‌ها، به مطالعه درباره دلایل وقوع نزاع جمعی پرداخته‌اند. با توجه به استدلال تحقیق که نزاع بیشتر از قالب ایلی-طایفه‌ای خود تأثیر می‌پذیرد، در پژوهش پیش‌رو متغیرهای طایفه‌ای-ایلی معنی‌دار در پژوهش‌ها استخراج و تأثیر کلی آن را بر نزاع جمعی سنجش می‌شود. از سی پژوهش در ایران‌داک، نورمگز و مگ‌ایران، اولین پژوهش متعلق به نظری و همکاران (۱۳۸۷) و آخرین آن مربوط به کیانی و فاضلی (۱۴۰۱) و شهریاری و شیرازی (۱۴۰۱) است. سایر اسناد علمی در جدول ۱ به‌طور خلاصه ذکر شده است.

جدول ۱. پیشینه تجربی

نویسنده و سال	حجم نمونه	نمونه‌گیری	هویت قومی	عنوان تحقیق	نوع پژوهش
کیانی و فاضلی (۱۴۰۱)	۳۴۳	تصادفی	فارس	بازتولید نزاع جمعی؛ تحلیل محتوای جامعه‌شناختی پرونده‌های نزاع دسته‌جمعی شهرستان اهواز	مقاله علمی-تخصصی
شهریاری و شیرازی (۱۴۰۱)	۱۰۰	تصادفی	عرب	بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش مردان به نزاع‌های دسته‌جمعی	مقاله کنفرانسی
ملکی و نظری (۱۴۰۰)	۱۴۰	تصادفی	ترک	بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به نزاع‌های دسته‌جمعی در شهرستان خداپنده	مقاله علمی-تخصصی

۱. با توجه به اینکه پژوهش حاضر صرفاً از مقالات پیمایشی (کمی) که دارای ضریب همبستگی، حجم نمونه و سطح معنی‌داری است استفاده می‌کند، فراتحلیل کیفی محسوب نمی‌شود و روش آن فراتحلیل کمی است.

نویسنده و سال	حجم نمونه	نمونه‌گیری	هویت قومی	عنوان تحقیق	نوع پژوهش
حقی‌زاده دیالی (۱۳۹۹)	۳۰۰	تصادفی	لر بختیاری	بررسی نگرش افراد نسبت به نزاع دسته‌جمعی در بین شهروندان شهر کوه‌دشت (مطالعه موردی: افراد بالای ۱۸ سال)	رساله کارشناسی ارشد
رنجبر (۱۳۹۸)	۳۸۴	تصادفی	فارس	تبیین جامعه‌شناختی نزاع دسته‌جمعی در بین شهروندان شهر شیراز	مقاله علمی-تخصصی
محمدی نیکو و احمدی (۱۳۹۸)	۳۸۴	تصادفی	فارس	بررسی عوامل فردی و روانی در گرایش به نزاع و درگیری جمعی	مقاله علمی-تخصصی
صداقت‌زادگان و همکاران (۱۳۹۷)	۳۸۴	تصادفی	فارس	بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی و نزاع جمعی در بین جوانان شهر ایلام	مقاله علمی-ترویجی
زارعی و همکاران (۱۳۹۷)	۳۸۲	خوشه‌ای	فارس	عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش به نزاع جمعی در بین جوانان پسر ۱۸-۳۰ سال شهر همدان	مقاله علمی-تخصصی
نجاری و همکاران (۱۳۹۷)	۳۸۴	تصادفی	ترک	بررسی عوامل مرتبط با گرایش به نزاع و درگیری در بین شهروندان	مقاله علمی-تخصصی
صفری و عباسی (۱۳۹۷)	۳۳۰	تصادفی	ترک	بررسی علل گرایش جوانان برای حمل و به‌کارگیری سلاح سرد در نزاع‌های فردی و دسته‌جمعی	مقاله علمی-تخصصی
زارع‌زاده و آقایی هیر (۱۳۹۶)	۵۲۷	طبقه‌ای	ترک	بررسی ارتباط بین نزاع-درگیری و احساس امنیت اجتماعی	مقاله علمی-تخصصی
کریمی (۱۳۹۶)	۳۷۶	خوشه‌ای	لر	بررسی تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بر وقوع نزاع دسته‌جمعی	مقاله علمی-پژوهشی
صداقت‌زادگان و همکاران (۱۳۹۶)	۳۷۵	تصادفی	کرد	عوامل جامعه‌شناختی مرتبط با نزاع و درگیری جوانان در سرپل ذهاب	مقاله علمی-تخصصی
نورعلیوند و همکاران (۱۳۹۶)	۳۷۴	خوشه‌ای	کرد	تبیین جامعه‌شناختی نزاع جمعی در استان ایلام	مقاله علمی-تخصصی
عشایری و همکاران (۱۳۹۶)	۳۸۴	تصادفی	ترک	تعیین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نزاع دسته‌جمعی در فضای شهری	مقاله علمی-تخصصی
شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)	۳۰۰	خوشه‌ای	ترک	عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع طایفه‌ای	مقاله علمی-پژوهشی
سرپناه و همکاران (۱۳۹۵)	۳۴۸	خوشه‌ای	فارس	بررسی علل و عوامل مؤثر بر نزاع و درگیری در سطح غرب استان تهران	مقاله علمی-تخصصی
رحمانی و همکاران (۱۳۹۵)	۱۹۵	خوشه‌ای	ترک	تحلیل عوامل مؤثر بر وقوع نزاع در نواحی روستایی	مقاله علمی-تخصصی
شاطریان و همکاران (۱۳۹۴)	۲۰۷	تصادفی	ترک	بررسی و تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به نزاع دسته‌جمعی	مقاله علمی-پژوهشی
نواج و نصیری (۱۳۹۳)	۳۸۴	خوشه‌ای	عرب	بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع‌های دسته‌جمعی	مقاله علمی-تخصصی
مسعودی و همکاران (۱۳۹۳)	۴۵	تصادفی	فارس	بررسی تأثیر حاشیه‌نشینی بر وقوع جرائم نزاع و درگیری	مقاله علمی-تخصصی
باقرزادگان و میرزایی (۱۳۹۲)	۴۵	تصادفی	کرد	بررسی عوامل تحقق نزاع فردی و دسته‌جمعی با تکیه بر نقش حاشیه‌نشینی	مقاله علمی-تخصصی

نویسنده و سال	حجم نمونه	نمونه‌گیری	هویت قومی	عنوان تحقیق	نوع پژوهش
اسدیور و درستی (۱۳۹۲)	۱۷۲	خوشه‌ای	لر	بررسی عوامل جرم‌شناختی نزاع دسته‌جمعی در استان کهگیلویه و بویراحمد	مقاله علمی-تخصصی
غلامی (۱۳۹۲)	۱۷۲	خوشه‌ای	لر	بررسی عوامل نزاع در استان کهگیلویه و بویراحمد	مقاله علمی-تخصصی
ایمانی و عشایری (۱۳۹۲)	۳۸۴	تصادفی	ترک	مطالعه جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نزاع‌های دسته‌جمعی	مقاله علمی-تخصصی
میرفردی و همکاران (۱۳۹۰)	۳۹۵	تصادفی	لر	میزان گرایش به نزاع جمعی در میان مردان ۱۵ تا ۶۵ سال شهرستان بویراحمد و عوامل مؤثر بر آن	مقاله علمی-تخصصی
حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۰)	۳۸۴	خوشه‌ای	عرب	بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر میزان گرایش به نزاع دسته‌جمعی	مقاله علمی-تخصصی
رضایی کلواری و بحرینی (۱۳۸۹)	۴۱۴	تصادفی	لر	مطالعه رابطه عوامل فرهنگی اجتماعی با نزاع‌های دسته‌جمعی، قومی و قبیله‌ای	مقاله علمی-تخصصی
ربانی و همکاران (۱۳۸۸)	۳۸۴	طبقه‌ای	کرد	بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع جمعی	مقاله علمی-تخصصی
نظری و همکاران (۱۳۸۷)	۱۶۵	طبقه‌ای	کرد	تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به نزاع جمعی	مقاله علمی-پژوهشی

۲. چارچوب نظری

نزاع به معنای پرخاشگری جمعی (صدیق سروستانی، ۱۳۸۷: ۱۵)، تحمیل اراده خود بر دیگری علی‌رغم مقاومت (وبر، ۱۳۸۸: ۱۹) و داشتن اختلاف (دهخدا، ۱۳۴۱: ۴۴۰) معنی شده است. متفکرانی از جمله مارکس^۱، سرگذشت تمامی جوامع را در طول تاریخ، مبارزه و نزاع طبقاتی (سرمایه‌دار و پرولتاریا) می‌داند (کوزر و روزنبرگ، ۱۳۹۸: ۲۱۰). نزاع جمعی به درگیری بیش از دو نفر به صورت گروهی، طایفه‌ای و قومی می‌گویند که به صورت مسلحانه یا غیرمسلحانه است (کیانی و فاضلی، ۱۴۰۰: ۱۶۷).

جوامع سنتی ایران با ساختارهای ایلی، قومی و طایفه‌ای شناخته می‌شوند. با وجود نوگرایی و گذار از جهان سنتی به مدرنیته، همچنان شبکه‌های سنتی خویشاوندی، ایل و تبار، هویت قومی و نسب خونی اهمیت زیادی دارد و همین عناصر با عنوان عصبیت اجتماعی، آن‌ها را همچنان متحد و مستحکم نگه داشته است که می‌توان گفت نشان از برتری عناصر جمع‌گرایی یا سلسله‌مراتبی برکنش‌های فردی دارد. به این ترتیب در ادبیات جامعه‌شناسی امیل دورکیم، به برتری گروه‌های جمعی بر فردی تأکید بیشتری شده است (کنت، ۱۳۹۸: ۱۳۴). او در اندیشه خود، افراد جامعه را برای در اولویت قرار دادن منافع و مصالح جمعی و جامعه ترغیب می‌کند و آن‌ها را از جست‌وجوی منابع فردی و شخصی خود منع می‌کند (نبوی، ۱۴۰۰: ۱۱). امر اجتماعی از نظر دورکیم، نیروی اخلاقی الزام‌آوری‌اند که افراد را در زندگی جمعی ادغام می‌کند (لاو، ۱۳۹۷: ۳۸). این هنجارهای سلسله‌مراتبی در جوامعی با خصوصیات نظام پدرسالاری به وضوح دیده می‌شود. منافع فردی در مقابل منافع ایل و جامعه ارزش ندارد و فرد جزئی از هویت جمعی است (بهروان، ۱۳۹۳: ۲۴۴). تخطی از رسوم سنتی، مجازاتی از سوی افکار عمومی، رئیس‌ها، ریش‌سفیدان و بزرگان اغلب بنام وفاداری به نیاکان و نیروهای متول به همراه داشته است (ریویر، ۱۳۹۲: ۱۶۶). مطابق نظر نوربرت الیاس، جوامع انسانی براساس روابط و وابستگی متقابل

تشکیل می‌شوند که پیکربندی‌های کم‌ویش پایدار دارند و بین ساختار و عاملیت، نوعی فرهنگ جبرگرایی حاکم است (شفقتی و زاهدی مازندرانی، ۱۴۰۰: ۵۱۶). نظام جمع‌گرایی پشتیبان کارکرد اجتماعی جامعه، تأمین امنیت اجزا و تداوم بقای کل واحد است. چنان‌که تهدیدهای بیرونی شدت یابد، خودبه‌خود زمینه شدت کنترل درونی را ممکن می‌سازد (دیلینی، ۱۳۹۰: ۸۲). در فرهنگ جمع‌گرا نسبت به فرهنگ فردگرا، افراد خود را اعضای گروه‌ها می‌دانند، منسوب‌هایشان بر رفتار گروهی تمرکز می‌کنند، بر موقعیت گروه تأکید می‌ورزند، اهداف شخصی خود را پیرو اهداف درون گروه‌ها در نظر می‌گیرند و از عواطف دگر مرکزی بیشتر استفاده می‌کنند. آن‌ها دیدگاه‌ها و ارزش‌هایی را مطلوب می‌دانند که بر وابستگی متقابل، امنیت، وظیفه‌شناسی، تعادل درون گروه و سلسله‌مراتب تأکید می‌ورزند، بسیار نگران طرد شدن از جانب گروه‌ها هستند، با افراد درون گروه بسیار متفاوت با افراد برون گروه رفتار می‌کنند، روابط سلسله‌مراتبی را می‌پذیرند، در پیوستن به گروه‌های جدید محتاط‌ترند، بعد از پیوستن به گروه‌ها صمیمیت بیشتری دارند و سعی می‌کنند هم آبروی خود و هم آبروی دیگران را حفظ کنند (تریاندیس، ۱۳۸۹: ۲۷۶). شکل فوق‌العاده‌ای از سرمایه اجتماعی که در داخل یک جمع تجویز می‌شود این هنجار است که شخص باید نفع خود را فروبگذارد و در جهت منافع جمع عمل کند. هنجاری از این قسم که به پشتوانه حمایت اجتماعی، شأن و موقعیت، افتخار و دیگر پاداش‌ها تقویت می‌شود. آثار منفی سرمایه اجتماعی نیز فراوان است. بسیاری از گروه‌ها انسجام درونی خود را به زیان افراد بیرون از گروه کسب می‌کنند که ممکن است با آنان از روی بدگمانی، دشمنی یا نفرت آشکار و بی‌کم‌وکاست رفتار شود. این به آن سبب است که همبستگی گروهی در جوامع انسانی اغلب به بهای دشمنی با افراد غیر عضو گروه به‌دست می‌آید. همبستگی درون گروهی، از قابلیت‌های اعضای گروه برای همکاری با افراد بیرون از گروه می‌کاهد و اغلب آثاری منفی بر افراد برون گروهی تحمیل می‌کند؛ یعنی سرمایه اجتماعی عمدتاً در مدار خانواده و حلقه نسبتاً تنگی از دوستان جمع می‌شود. جوامع سنتی غالباً حالت قطعه‌قطعه دارند. به دیگر معنا مرکب از تعداد زیادی از واحدهای اجتماعی یکسان و خودکفا از قبیل روستا و قبایل‌اند. برعکس، جوامع مدرن از گروه‌های اجتماعی زیادی تشکیل شده که با هم هم‌پوشانی دارند. به همین سبب عضویت در جوامع سنتی در چند گروه و هویت متکثر است. در جوامعی که مبنای اعتماد در آن‌ها هویت گروهی و تعلق گروهی است - یعنی وفاداری شدید به گروه‌های قبیله‌ای، خانوادگی و قومی همراه با بیگانه‌گریزی است - گستره آن محدودتر و احتمال اینکه افرادی که خارج از مرزهای گروه هستند از آن محروم شوند بیشتر است. این مسئله به تبعیض گسترده و بی‌اعتمادی ستیزه‌جویانه به جهان خارج منجر می‌شود؛ جهانی که از افرادی تشکیل شده که به ما تعلق ندارد (فوکویاما، ۱۳۹۶: ۲۳۹).

۳. روش‌شناسی

روش تحقیق فعلی با توجه به ماهیت خود از نوع کمی-فراتحلیل (CMA2) و مبتنی بر مطالعات پیمایشی پرسشنامه‌محور است. فراتحلیل کمی در پی برآورد مقدار اندازه اثر^۱ متغیر مستقل (طایفه‌گرایی) بر متغیر وابسته (نزاع جمعی) در مجموعه مطالعات است. واحد تحلیل، مقاله‌ها و رساله‌های مقطع ارشد و دکتری (پایگاه علمی نورمگز، مگ‌ایران، علم‌نت و جهاد دانشگاهی) است. جامعه آماری آن شامل ۵۶ پژوهش است و ۳۰ سند پیمایشی برحسب ملاک ورود (معیارهای لازم برای فهرست فراتحلیل) و خروج (عدم معیارهای مناسب از جمله پیمایشی‌نبودن، نداشتن حجم نمونه و ضرایب همبستگی و اعتبار و روایی پایین) به روش نمونه‌گیری غیراحتمالی-تعمدی انتخاب شدند. برای تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار CMA2 و آزمون کوهن و فیشر (برآورد اندازه اثر)، آزمون Q (همگنی یا ناهمگنی) و آزمون تعدیل‌گر استفاده شد. براین اساس بعد از اندازه اثر پژوهش، تشخیص همگنی یا ناهمگنی به کمک

آزمون Q صورت گرفت و بعد از اثبات فرض ناهمگونی بین مطالعات، متغیر تعدیل گر (زمینه‌ای) برای سنجش میزان اثر آن بر نزع جمعی به کار رفت. خلاصه ویژگی‌های پژوهش‌ها در جدول ۲ آمده است.

جدول ۲. خلاصه پژوهش فراتحلیل

استان	جامعه آماری	هویت قومی	محل (شهر/روستا)	ابزار-روش	نویسنده/ سال
خوزستان	داده	عرب	شهر	پرسشنامه-پیمایش	کیانی و فاضلی (۱۴۰۱)
خوزستان	مردان	عرب	شهر	پرسشنامه-پیمایش	شهریاری و شیرازی (۱۴۰۱)
زنجان	شهروندان	آذری	شهر	پرسشنامه-پیمایش	ملکی و نظری (۱۴۰۰)
لرستان	شهروندان	لر	شهر	پرسشنامه-پیمایش	حقی‌زاده دیالی (۱۳۹۹)
فارس	شهروندان	فارس	شهر	پرسشنامه-پیمایش	رنجبر (۱۳۹۸)
فارس	شهروندان	فارس	شهر	پرسشنامه-پیمایش	محمدی نیکو و احمدی (۱۳۹۸)
فارس	شهروندان	فارس	شهر	پرسشنامه-پیمایش	صداقت‌زادگان و همکاران (۱۳۹۷)
تهران	شهروندان	فارس	شهر	پرسشنامه-پیمایش	زارعی و همکاران (۱۳۹۷)
آذربایجان غربی	شهروندان	آذری	شهر	پرسشنامه-پیمایش	نجاری و همکاران (۱۳۹۷)
قزوین	زندانیان	آذری	شهر	پرسشنامه-پیمایش	صفری و عباسی (۱۳۹۷)
آذربایجان شرقی	کلیه افراد بالای ۱۵ سال	آذری	شهر	پرسشنامه-پیمایش	زارع‌زاده و آقایی هیر (۱۳۹۶)
کهگیلویه و بویراحمد	افراد ۱۵ تا ۳۵ ساله	لر	شهر	پرسشنامه-پیمایش	کریمی (۱۳۹۶)
کرمانشاه	جوانان ۱۵ تا ۲۵ ساله	کرد	شهر	پرسشنامه-پیمایش	صداقت‌زادگان و همکاران (۱۳۹۶)
استان ایلام	شهروندان	کرد	شهر	پرسشنامه-پیمایش	نورعلیوند و همکاران (۱۳۹۶)
اردبیل	شهروندان	آذری	شهر	پرسشنامه-پیمایش	عشایری و همکاران (۱۳۹۶)
اردبیل	روستاییان	آذری	روستا	پرسشنامه-پیمایش	شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)
تهران	شهروندان ۱۸ تا ۶۰ ساله	فارس	شهر	پرسشنامه-پیمایش	سرپناه و همکاران (۱۳۹۵)
زنجان	شهروندان	آذری	روستا	پرسشنامه-پیمایش	رحمانی و همکاران (۱۳۹۵)
آذربایجان شرقی	خانوار شهری	آذری	شهر	پرسشنامه-پیمایش	شاطریان و همکاران (۱۳۹۴)
خوزستان	شهروندان ۱۵ سال به بالا	عرب	شهر	پرسشنامه-پیمایش	نواح و نصیری (۱۳۹۳)
قم	نیروی انتظامی	فارس	شهر	پرسشنامه-پیمایش	مسعودی و همکاران (۱۳۹۳)
کردستان	نیروی انتظامی	کرد	شهر	پرسشنامه-پیمایش	باقرزادگان و میرزایی (۱۳۹۲)
کهگیلویه و بویراحمد	شهروندان	لر	شهر	پرسشنامه-پیمایش	اسدیپور و درستی (۱۳۹۲)
کهگیلویه و بویراحمد	شهروندان	لر	شهر	پرسشنامه-پیمایش	غلامی (۱۳۹۲)
اردبیل	شهروندان	آذری	روستا	پرسشنامه-پیمایش	ایمانی و عشایری (۱۳۹۲)
کهگیلویه و بویراحمد	مردان ۱۵ تا ۶۵ سال	لر	شهر	پرسشنامه-پیمایش	میرفردی و همکاران (۱۳۹۰)
خوزستان	شهروندان اهواز	عرب	شهر	پرسشنامه-پیمایش	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۰)
چهارمحال بختیاری	شهروندان	لر	شهر	پرسشنامه-پیمایش	رضایی کلواری و بحرینی (۱۳۸۹)
ایلام	شهروندان	کرد	شهر	پرسشنامه-پیمایش	ربانی و همکاران (۱۳۸۸)
ایلام	روستاییان	کرد	روستا	پرسشنامه-پیمایش	نظری و امینی فسخودی (۱۳۸۷)

۴. یافته‌ها

۴-۱. مشخصات کلی (توصیفی)

نتایج نشان می‌دهد جامعه آماری پژوهش در ۷۰ درصد (۲۱ مورد) شهرنشین، ۶/۶ درصد (۲ مورد) کارمند ادارات و زندانی نزاع، ۱۳/۳ درصد (۴ مورد) روستایی و ۳/۳ درصد (۲ مورد) تحلیل محتوای پرونده بوده است. از بعد مکان مطالعه، ۸۶/۶ درصد (۲۶ مورد) شهر و ۱۳/۳ درصد (۴ مورد) روستا به‌عنوان محل مطالعه انتخاب شده است. از حیث شیوه نمونه‌گیری، ۵۶/۶ درصد (۱۷ مورد) روش تصادفی، ۳۳/۳ درصد (۱۰ مورد) روش خوشه‌ای و ۱۰ درصد (۳ مورد) روش طبقه‌ای بوده است. از نظر اجرای پژوهش، ۷۳/۳ درصد (۲۲ مورد) در شهرستان و ۱۳/۳ درصد (۴ مورد) در استان و روستا بوده است. به‌لحاظ هویت قومی، ۲۶/۶ درصد (۸ مورد) آذری، ۲۳/۳ درصد (۷ مورد) فارس، ۱۶/۶ درصد (۵ مورد) کرد، ۲۰ درصد (۶ مورد) لر و ۱۳/۳ درصد (۴ مورد) عرب بوده است. برحسب سطح توسعه، ۴۰ درصد (۱۲ مورد) استان‌های کم‌توسعه، ۳۳/۳ درصد (۱۰ مورد) استان‌های درحال توسعه و ۲۶/۶ درصد (۸ مورد) استان‌های توسعه‌یافته اختصاص دارد.

۴-۱-۱. اندازه اثر (تحلیلی)

جدول ۳. اندازه اثر پژوهش

گزارش آماری					نویسنده / سال
sig	Z	upper	lower	Effect size	
۰/۰۰۲	۱۱/۳۵۲	۰/۲۸۱	۰/۱۰۲	۰/۲۲۴	کیانی و فاضلی (۱۴۰۱)
۰/۰۰۰	۴/۵۴۰	۰/۳۷۰	۰/۱۶۹	۰/۳۰۰	شهریاری و شیرازی (۱۴۰۱)
۰/۰۰۱	۸/۷۹۱	۰/۴۹۰	۰/۲۰۴	۰/۲۸۶	ملکی و نظری (۱۴۰۰)
۰/۰۰۰	۱۳/۱۶۷	۰/۲۲۸	۰/۱۳۲	۰/۱۵۰	حقی‌زاده دیالی (۱۳۹۹)
۰/۰۰۳	۹/۳۴۲	۰/۵۱۸	۰/۳۵۷	۰/۴۴۱	رنجبر (۱۳۹۸)
۰/۰۰۰	۱۶/۹۶۷	۰/۷۴۹	۰/۶۴۶	۰/۷۰۱	محمدی نیکو و احمدی (۱۳۹۸)
۰/۰۰۰	۵/۵۹۴	۰/۳۶۹	۰/۱۸۴	۰/۲۷۹	صداقت‌زادگان و همکاران (۱۳۹۷)
۰/۰۰۱	۵/۷۲۱	۰/۳۷۳	۰/۱۹۰	۰/۲۸۵	زارعی و همکاران (۱۳۹۷)
۰/۰۰۰	۷/۹۰۰	۰/۴۶۶	۰/۲۹۵	۰/۳۸۴	نجاری و همکاران (۱۳۹۷)
۰/۰۰۰	۶/۴۴۴	۰/۴۳۴	۰/۲۴۳	۰/۳۴۲	صفری و عباسی (۱۳۹۷)
۰/۰۰۱	۸/۱۵۷	۰/۴۱۵	۰/۲۶۴	۰/۳۴۲	زارع‌زاده و آقایاری هیر (۱۳۹۶)
۰/۰۰۰	۵/۰۵۷	۰/۳۴۸	۰/۱۵۹	۰/۲۵۶	کریمی (۱۳۹۶)
۰/۰۰۰	۸/۳۵۵	۰/۴۸۹	۰/۳۲۰	۰/۴۰۸	صداقت‌زادگان و همکاران (۱۳۹۶)
۰/۰۰۰	۱۶/۳۳۳	۰/۷۴۰	۰/۶۳۳	۰/۶۹۰	نورعلیوند و همکاران (۱۳۹۶)
۰/۰۰۰	۷/۰۸۹	۰/۴۳۳	۰/۲۵۷	۰/۳۴۸	عشایری و همکاران (۱۳۹۶)
۰/۰۰۰	۱۳/۳۹۱	۰/۷۱۲	۰/۵۸۱	۰/۶۵۱	شاطریان و همکاران (۱۳۹۶)
۰/۰۰۰	۵/۶۸۸	۰/۳۹۰	۰/۱۹۸	۰/۲۹۷	سرپناه و همکاران (۱۳۹۵)
۰/۰۰۰	۶/۷۳۴	۰/۵۵۶	۰/۳۳۱	۰/۴۵۱	رحمانی و همکاران (۱۳۹۵)
۰/۰۰۰	۱۱/۶۰۶	۰/۷۴۰	۰/۵۸۸	۰/۶۷۱	شاطریان و همکاران (۱۳۹۴)
۰/۰۰۰	۳۱/۶۷۲	۰/۹۳۸	۰/۹۰۹	۰/۹۲۵	نواح و نصیری (۱۳۹۳)
۰/۰۰۳	۲/۹۲۵	۰/۵۲۸	۰/۰۰۴	۰/۲۹۰	مسعودی و همکاران (۱۳۹۳)

گزارش آماری					نویسنده/ سال
sig	Z	upper	lower	Effect size	
۰/۰۰۱	۲/۴۰۰	۰/۶۱۵	۰/۱۱۹	۰/۲۹۰	باقرزادگان و میرزایی (۱۳۹۲)
۰/۰۰۱	۲/۸۷۲	۰/۲۸۷	۰/۰۱۷	۰/۱۴۳	اسدیپور و درستی (۱۳۹۲)
۰/۰۰۰	۵/۲۶۲	۰/۵۰۵	۰/۲۴۹	۰/۳۸۴	غلامی (۱۳۹۲)
۰/۰۰۰	۱۶/۵۸۹	۰/۷۴۰	۰/۶۳۵	۰/۶۹۱	ایمانی و عشایری (۱۳۹۲)
۰/۰۰۰	۵/۵۴۶	۰/۳۶۲	۰/۱۷۹	۰/۲۷۳	میرفردی و همکاران (۱۳۹۰)
۰/۰۰۰	۸/۴۲۴	۰/۴۴۷	۰/۲۷۳	۰/۳۶۳	حسین‌زاده و همکاران (۱۳۹۰)
۰/۰۰۰	۸/۲۷۷	۰/۴۶۶	۰/۳۰۲	۰/۳۸۳	رضایی کلواری و بحرینی (۱۳۸۹)
۰/۰۰۰	۵/۸۰۶	۰/۳۷۸	۰/۱۹۵	۰/۲۸۹	ربانی و همکاران (۱۳۸۸)
۰/۰۰۱	۷/۰۴۳	۰/۶۰۹	۰/۳۷۹	۰/۵۰۳	نظری و امینی فسخودی (۱۳۸۷)

جدول ۳ نشان‌دهنده میزان اثر متغیر طایفه‌گرایی بر نزاع دسته‌جمعی در ۳۰ سند در فاصله اطمینان ۹۵ درصد است. اندازه اثر در حقیقت نشانگر میزان یا درجه حضور یک پدیده در جامعه و برابر با نسبت سطح معنی‌داری به شاخص حجم نمونه است. در مطالعات فوق، بیشتر اندازه اثر مربوط به محمدی نیکو و احمدی (۱۳۹۸) با مقدار ۰/۷۰۱ و کمترین آن مربوط به پژوهش اسدیپور و درستی (۱۳۹۲) با مقدار ۰/۱۴۳ است.

۴-۱-۲. اثر کل شاخص طایفه‌گرایی بر نزاع جمعی

جدول ۴. اثر کل شاخص طایفه‌گرایی بر نزاع جمعی

گزارش آماری					اثر کل
sig	Z	upper	lower	Effect size	
۰/۰۰۰	۴۶/۱۷۳	۰/۴۸۷	۰/۴۵۳	۰/۴۷۰	اثر ثابت
۰/۰۰۰	۷/۷۲۰	۰/۵۵۵	۰/۳۵۶	۰/۴۶۱	اثر تصادفی

نتایج نشان می‌دهد اثر کلی متغیر طایفه‌گرایی در ۳۰ تحقیق ۰/۴۶ است. در مجموع متغیر طایفه‌گرایی ۰/۴۶ از واریانس نزاع دسته‌جمعی را تبیین و پیش‌بینی کرده است.

۴-۱-۳. آزمون Q: این آزمون برای بررسی وجود همگنی و ناهمگنی پژوهش برای استفاده از اندازه اثر تصادفی و ثابت به کار می‌رود. در صورت همگنی پژوهش، از اندازه ثابت و ناهمگنی از اندازه اثر تصادفی استفاده می‌شود. سطح و قابلیت تعمیم نتایج حاصل از اندازه اثر تصادفی نسبت به ثابت، بیشتر است. همچنین در صورت وجود ناهمگنی باید متغیرهای میانجی و تعدیل‌گری که ناهمگنی را ایجاد کرده، مشخص و اثر آن‌ها برآورد شود.

جدول ۵. آزمون Q

Q-value	Df	P-value	I-squared
۸۳۲/۸۷۶	۲۹	۰/۰۰۰	۹۶/۹۹۸

با توجه به نتایج مدل با اطمینان ۹۹ درصد می‌توان گفت فرض صفر مبتنی بر همگن بودن مطالعات رد شده و فرض ناهمگونی (عدم همگنی) پژوهش‌ها تأیید شده است. معنادار بودن $Q=۸۳۳$ نشان از وجود ناهمگنی است. مقدار مجذور i دارای مقداری بین

۱۰۰- است و ناهمگنی را به صورت درصدی نشان می‌دهد. هرچه این عدد به ۱۰۰ نزدیک‌تر باشد، اندازه‌های اثر پژوهش اولیه ناهمگن‌تر است. مقدار ۹۷ درصد مؤید این است که ۹۷ درصد تغییرات کل مطالعات به ناهمگنی بین پژوهش‌های مربوط است. بر این مبنا باید از اثر تصادفی برای تحلیل استفاده کرد؛ یعنی این وضعیت می‌گوید بررسی بین طایفه‌گرایی و نزاع جمعی، به لحاظ ویژگی تحقیقات با هم متفاوت هستند و باید برای مشخص کردن محل این تفاوت‌ها و واریانس از متغیر تعدیل‌گر استفاده کرد. نامتجانس بودن، نشانگر وجود اثر تعدیل در اندازه اثر مطالعات است. پس علاوه بر اندازه اثر، باید اثر تعدیل متغیرهای دیگر را نیز بررسی کرد.

۴-۱-۴. تأثیر هویت قومی بر نزاع دسته‌جمعی

جدول ۶. میزان تأثیر هویت قومی بر نزاع جمعی

اثر تصادفی		هویت قومی	
سطح معنی‌داری	مقدار z	ضریب	متغیرها
۰/۰۰۰	۲۷/۶۴۵	۰/۷۶۲	عرب
۰/۰۰۰	۶/۳۳۷	۰/۵۱۶	آذری
۰/۰۰۰	۴/۲۴۴	۰/۴۶۴	کرد
۰/۰۰۰	۴/۹۵۶	۰/۴۰۱	فارس
۰/۰۰۰	۶/۸۰۸	۰/۲۹۴	لر
۰/۰۰۰	۱۱/۰۴۲	۰/۳۶۴	اثر کل

نتایج تعدیل‌گر گروه قومی نشان می‌دهد قوم عرب بیش از همه به نزاع جمعی گرایش دارد و مقدار آن ۰/۷۶ است. در مرتبه بعدی قوم آذری ۰/۵۲، کرد ۰/۴۶، قوم فارس ۰/۴۰ و قوم لر ۰/۲۹ به ترتیب از عنصر طایفه‌گرایی در گرایش به نزاع جمعی تأثیر پذیرفته‌اند و اثر کلی هویت قومی بر نزاع دسته‌جمعی ۰/۳۶ است.

۴-۱-۵. تأثیر محل زندگی بر نزاع جمعی

جدول ۷. میزان تأثیر محل زندگی بر نزاع جمعی

اثر تصادفی		محل زندگی	
سطح معنی‌داری	مقدار z	ضریب	متغیرها
۰/۰۰۰	۶/۱۷۲	۰/۳۷۶	شهرنشینان
۰/۰۰۰	۷/۱۰۳	۰/۴۷۰	روستاییان
۰/۰۰۰	۹/۳۳۴	۰/۴۱۹	اثر کل

مطابق نتایج فوق، گرایش به نزاع جمعی در بین روستاییان بیشتر از شهرنشینان و برابر با ۰/۴۷ و اثر کلی محل زندگی (شهرنشینان و روستاییان) بر نزاع جمعی ۰/۴۲ است.

۴-۱-۶. تأثیر سطح توسعه استان بر نزاع جمعی

جدول ۸. سطح توسعه استان بر نزاع جمعی

تصادفی			سطح توسعه
sig	z-value	اندازه ترکیبی	
۰/۰۰۰	۱۱/۱۹۷	۰/۳۱۰	توسعه یافته
۰/۰۰۰	۴۴/۹۹۶	۰/۴۳۳	در حال توسعه
۰/۰۰۰	۴۶/۱۷۳	۰/۴۷۰	کم توسعه
۰/۰۰۰	۱۱/۱۹۷	۰/۳۵۹	اثر کل

نتایج نشان می‌دهد سطح توسعه استان با نزاع جمعی رابطه معنی‌داری دارد و مقدار آن ۰/۳۶ است. در این میان میزان وقوع نزاع جمعی در مناطق توسعه یافته و کلان شهر مدرن کمتر (۰/۳۱) و در مناطق کم توسعه بیشتر (۰/۴۷) است.

۵. بحث و نتیجه گیری

نزاع و درگیری جمعی در جامعه به دلیل بافت سنتی، الگوهای قومی-طایفه‌ای رخ می‌دهد. همچنان برخی از استان‌ها با این مسئله مواجه بوده و عمده پرونده‌های قضایی مربوط به نزاع طایفه‌ای است که بر سر مسائل مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی رخ می‌دهد. ریشه عمده آن را می‌توان به تنوع هویت‌های ایلی-طایفه‌ای نسبت داد. ساختار اجتماعی-سیاسی ایران را رنگین‌کمانی از هویت قومی-طایفه‌ای تشکیل داده است و عمدتاً در ۳۱ استان کشور، طایفه، خویشاوند و قوم همچنان بافت اصلی شبکه‌های اجتماعی و تعاملی را شکل می‌دهد که ضمن داشتن خصایص مثبت (تعاون، اعتماد، همیاری)، دارای کژکارکرد (حمایت در نزاع جمعی، خشونت جمعی و عصبیت گروهی در برابر غیر خودی) است. هرچه همبستگی گروهی (طایفه‌ای) بیشتر باشد، ستیزه و نزاع جمعی نیز شدیدتر است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد متغیر طایفه‌گرایی در نزاع جمعی دارای اثری معنی‌دار بوده و مقدار کلی آن (اثر تصادفی به دلیل ناهمگنی پژوهش) برابر با ۰/۴۶ است. هرچه طایفه‌گرایی در جامعه بیشتر باشد، احتمال افزایش نزاع جمعی نیز بیشتر خواهد بود.

در ایران، جمع‌گرایی، خویشاوندی و داشتن ایل و تبار و نیای مشترک، در گذر زمان همچنان در کنش اجتماعی افراد اثر خود را نمایان می‌سازد. یکی از این مسائل، ورود به نزاع جمعی به دلیل نسبت‌های اجتماعی (خونی-سببی) است که هم‌طایفه‌ای و قومی بودن آن را الزامی ساخته و گاهی در ناخودآگاه جمعی افراد، دفاع کردن و حمایت کردن ضمن اینکه به وظیفه اجتماعی بدل شده، به حالتی ناخودآگاه و غیرارادی جمعی تبدیل شده است. در نظام جمع‌گرایی یا جوامع دارای هنجار و فرهنگ سنتی (روابط عمودی)، رفتارهای اجتماعی تابع فرمان طایفه و ایل است و در آن، عاطفه گروهی و دفاع از آن به هنگام احساس جریحه‌داری وجدان عمومی، یک مسئولیت اجتماعی محسوب می‌شود. دلیل این واقعیت، سرمایه اجتماعی محدودکننده گروهی و الزام حضور فرهنگ مایی در برابر فرهنگ آن‌هایی است، تخصص، ستیز و نزاع به هنگام برخورد منافع (اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی)، حاصل فشارهای اجتماعی ناشی از بافت جمع‌گرایی (طایفه‌ای) است که گروه‌ها را نزدیک هم با روابط اجتماعی عمیق نگه داشته است. افزایش نزاع جمعی و مهم‌بودن دفاع از هم‌ایلی-قومی، به یکی از رفتارهای اخلاقی در استان‌های پر نزاع تبدیل شده و داشتن تعهد اجتماعی به هم‌پشتی از ایل و هم‌قومی، سوای به حق و ناحق بودن، موجب شدت گرفتن نزاع جمعی شده است. در این میان، هدف مهم طرفین، زهرچشم‌گرفتن، تأدیب گروه مقابل و انتقام اجتماعی است و نظام سنتی ایلی-طایفه‌ای بازتولید شده را در عصر حاضر به نمایش می‌گذارد. به این معنی

که شخصیت، رفتار و کردارهای ما با عنصر و هنجارهای گروهی (خویشاوند، تبار و ایل) پیوندی عمیق دارد و شخصیت جمعی ما در تصورات قالبی، پیش‌داوری و قضاوت نسبت به گروه مقابل (آن‌هایی) تحت تأثیر همین هیجان‌های نظام طایفه‌ای است.

همچنین نتایج نشان داد گروه قومی عرب به دلیل بافت و انسجام خونی و اجتماعی، عصبیت اجتماعی قومی زیادی نسبت به سایر اقوام ایرانی دارد. مقدار تأثیر هویت قومی بر نزاع جمعی ۰/۷۶ است. همچنین در میان قوم آذری (ترک)، طایفه‌گرایی و اثر آن بر نزاع جمعی ۰/۵۱ است و بعد از اقوام ترک، کردها بیشتر عاطفه طایفه‌گرایی دارند. همه این موارد زمینه‌نازعه جمعی را تشدید می‌کند. هرچه شدت هویت قومی در بین آن‌ها بیشتر باشد، به همان میزان احتمال نزاع جمعی در استان‌های دارای فرهنگ طایفه‌ای افزایش خواهد یافت. در این میان استان خوزستان به دلیل ساختار طایفه‌ای مبتنی بر عشیره است. طایفه و دفاع از هم و اطاعت از قانون طایفه امری حیاتی و مهم است. همچنین گروه قومی ترک به دلیل انسجام قومی و نداشتن ناهمگونی قومی در زبان و فرهنگ و الگوهای زیست قومی، و اقوام کردزبان به خاطر بافت فرهنگی و جمعیتی یکدست و کاهش میزان تعامل اجتماعی با اقوام دیگر، از سرمایه اجتماعی درون گروهی (ایل و طایفه و تبار خود) زیادی برخوردارند.

بخشی از این وابستگی گروهی به ساختار جغرافیایی آن‌ها نیز برمی‌گردد که بسترهای نزاع جمعی را ایجاد و تشدید کرده است. سواى این بافت جغرافیایی، عنصر طایفه در همه اقوام در بروز نزاع جمعی مؤثر است و این مسئله اجتماعی-فرهنگی در بین گروه قومی اعراب، ترک و کرد در مقایسه با سایر اقوام شدت بیشتری داشته است. رابطه بین سطح توسعه استان‌ها با وقوع نزاع جمعی معنادار و مقدار آن ۰/۳۶ است. هرچه سطح استان‌های مورد بررسی توسعه‌یافته‌تر باشد، از نقش متغیر طایفه‌گرایی در وقوع نزاع کاسته شده و با کاهش سطح توسعه استان، گرایش به نزاع جمعی نیز بیشتر شده است که دلیل آن، بافت طایفه‌ای-ایلی و اهمیت عنصر خویشاوندی در روابط اجتماعی است. براین اساس، ساختار طایفه‌ای با تولید عاطفه گروهی، ایجاد نظام هنجاری درون گروهی و تولید سرمایه اجتماعی خویشاوندمحور و خودی، به تمایز اجتماعی منجر می‌شود و از شکل‌گرفتن اتحاد و انسجام اجتماعی ممانعت می‌کند. طایفه‌ها در ایران هرکدام در جغرافیای خاصی استقرار یافتند و وحدت آن‌ها هم از بعد محیطی و اجتماعی، بیشتر به نظام خانواده، ایل و پشتوانه گروهی خونی متکی است. این خصایص، ایجادکننده نوعی تعلق عاطفی جمعی به آن‌ها است. وفاداری، عرق ایلی و عصبیت اخلاقی و اجتماعی سبب می‌شود طایفه همواره مهم باشد.

آنچه نزاع جمعی را بیشتر به فرهنگ طایفه گره زده، گذشته تاریخی جوامع است. آن‌ها در گذشته دور، به خاطر ناامنی محیط، غارت‌های اجتماعی و فشارهای محیطی، ارزش کنار هم بودن و حمایت جمع را در برابر غیرخودی تجربه کردند. همین تجارب تاریخی موجب شد طایفه، نژاد، خون و نسب ایلی و طایفه‌ای، اهمیت وافری داشته باشد و طوایف برای تأمین امنیت و دفاع جمعی در برابر طایفه مقابل، در منازعه جمعی مشارکت کنند تا میزان اتحاد، قدرت و انسجام درونی خودشان را به گروه مقابل نمایش دهند. این اقتدار در حیات انسانی، خاصیت بازدارندگی دارد. گرچه این نمایش قدرت موجب وقوع قتل، خونریزی و تداوم کینه‌ها می‌شود، اما الزامات نظام طایفه‌ای همین نگرش را به عرف و هنجار اجتماعی تبدیل کرده است. عصبیت اجتماعی، شجاعت دفاع از ایل (عدم حمایت برابر با طرد گروه یا انگ بی‌غیرتی است)، یکی از ملاک‌های اصلی جوامع جمع‌گرایی طبق دیدگاه تریاندیس است. بیشتر ساختار مناطق طایفه‌ای به صورت کندویی (زندگی فشرده در یک مکان و نزدیک به هم) به دلیل وجود ناامنی، غارت، سرقت، نزاع گروهی هستند و به صورت متمرکز قلعه‌ای شکل، دایره‌ای بسته و پلکانی در نزدیکی کوه و صخره‌هایی که عبور و مرور و رفت‌وآمد دیگران بسیار دشوار است استقرار یافته‌اند. همین خصلت تاریخی، به بازتولید علقه‌های طایفه، ایل و خویشاوند در زندگی شهری نیز کمک کرده است. در جوامع سنتی، احساسات، غیرت و عصبیت که از خاک، خون، نژاد، هم‌پیمانی و وجود ضرورت اجتماعی برمی‌خیزد، مردم را به دفاع مشترک در قالب ناموس گروهی-خویشاوندی به هم می‌پیوندد. سایر مسائل اجتماعی تحت‌الشعاع مسئله

احساسات اجتماعی قرار می‌گیرند. با وجود عنصر تهدیدآفرین در جامعه، گروه‌ها اختلافات درونی خود را کنار می‌گذارند و هیجانات و تهییج آن‌ها سبب می‌شود به‌جای اتکا به ضعف‌ها، به قوت‌های خود تکیه کنند. در این حالت انقباض رخ می‌دهد و تمامی افراد و گروه‌ها را در کنار هم مانند مولکولی گرد هم می‌آورد، اما بعد از رفع خطر و تهدید، انبساط برقرار می‌شود و تعامل گروه‌ها به حالت طبیعی برمی‌گردد. اعتماد حالتی خانوادگی و طایفه‌ای دارد. اعتماد طایفه‌ای، انسجام طایفه‌ای و مشارکت طایفه‌ای با سرمایه اجتماعی طایفه‌ای در مرزهای نظام ایلی-طایفه‌ای معنا می‌یابد و همین مؤلفه، نزاع فردی را به نزاع جمعی تبدیل می‌کند. در واقع عامل مهم نزاع دسته‌جمعی، ریشه‌های مشترک گروه در عنصر طایفه است.

مطابق یافته‌های پژوهش، برای مقابله و کاهش نزاع جمعی، تقسیم‌کار سازمانی زیر را می‌توان ارائه داد:

- نهاد قضایی: برخورد با مجرمان و اراذل، همکاری با مردم در جهت شناسایی زمینه‌ها و دلایل نزاع جمعی و تدوین سیاست‌گذاری قانونی برای کنترل نزاع؛

- وزارت ورزش: ایجاد زمینه‌های ورزش همگانی در مناطق کم‌توسعه و در حال توسعه برای تقویت سرمایه اجتماعی و تعامل فرهنگی، تقویت تعامل بین گروهی قومی و نسلی برای ایجاد سبک تفریحی سالم، ایجاد نشاط اجتماعی از طریق برنامه‌های ورزشی و برنامه مفرح؛

- وزارت کشور و شورای تأمین استان: تدوین کارنامه فرهنگی برای شهروندان بهنجار و سلب امتیازهای اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی از افراد دارای سابقه تکرار نزاع؛

- نهاد مجلس: قانون‌گذاری در مسیر کاهش بسترهای نزاع از طریق شناسایی ریشه‌های آن؛

- جامعه دانشگاهی: پژوهش درباره نزاع جمعی، ارائه راهکارهای لازم به دستگاه‌های اجرایی و همچنین تقویت ارتباط بین صنعت و دانشگاه؛

- حوزه علمیه: موعظه و مناظر برای ترغیب جامعه و جوانان به ارزش‌های اسلامی و اعتمادسازی بین مردم با نهادهای فرهنگی، حضور فعال در عرصه‌های فرهنگی و ترویج سبک زندگی دینی و ایرانی و کاهش تعصبات قومی، ایلی و ناموسی؛

- شورای عالی انقلاب فرهنگی: تدوین سیاست‌گذاری و برنامه‌های فرهنگی در راستای کاهش خشونت و نزاع جمعی، آموزش جامعه از طریق سخنرانی، مناظره و بسته‌های فرهنگی؛

- صداوسیما: تهیه فیلم‌های مستند از الگوهای اجتماعی مثبت و ترویج الگوی سالم اجتماعی، برگزاری برنامه‌های مرتبط با نزاع جمعی و نحوه کاهش آن؛

- وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی: تدوین بسته‌های فرهنگی، آموزشی و اخلاقی به جامعه، بازگویی عواقب منفی تعصبات قومی-ایلی، ترویج فرهنگ مصالحه و گفت‌وگوی جمعی، اقناع جامعه برای سپردن محل اختلاف به قانون به‌جای ورود ایل و خویشاوندان.

مأخذ مقاله: تألیف مستقل، در این مقاله تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- اسدیپور، رسول و درستی، مجید (۱۳۹۲)، بررسی عوامل جرم‌شناختی نزاع دسته‌جمعی در استان کهگیلویه و بویراحمد. *مجله دانش انتظامی کهگیلویه و بویراحمد*، ۵(۹): ۵۹-۹۳.
- آزادارمکی، تقی (۱۳۹۳). *جامعه‌شناسی فرهنگ*. تهران: علم.
- باقرزادگان، امیر و میرزایی، محمد (۱۳۹۲)، بررسی عوامل تحقق نزاع فردی و دسته‌جمعی با تکیه بر نقش حاشیه‌نشینی (مطالعه موردی: شهرستان سنندج). *فصلنامه علمی کارآگاه*، ۲(۷): ۱۶۳-۱۸۹.
- بهروان، حسین (۱۳۹۲)، *جامعه‌شناسی روستایی*. تهران: جامعه‌شناسان.
- بیرو، آلن (۱۳۷۵)، *فرهنگ علوم اجتماعی*. ترجمه باقر ساروخانی. تهران: کیهان.
- تامپسن، کنت (۱۳۹۸)، *نظریه دورکیم درباره همبستگی اجتماعی*. ترجمه مهناز مسمی‌پرست. تهران: نشرنی.
- تریاندیس، هری (۱۳۸۹)، *فرهنگ و رفتار اجتماعی*. ترجمه نصرت فتی. تهران: رسانش.
- جوشن‌لو، محسن و رستمی، رضا (۱۳۹۳)، *روان‌شناسی بین‌فرهنگی*. تهران: کتاب ارجمند.
- حسین‌زاده، حسین، نواح، علیرضا و عنبری، علی (۱۳۸۹)، بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر میزان گرایش به نزاع دسته‌جمعی (مورد مطالعه: شهر اهواز). *فصلنامه دانش انتظامی خوزستان*، ۱۳(۲): ۱۹۱-۲۲۵.
- حقی‌زاده دیبالی، مریم (۱۳۹۹)، بررسی نگرش افراد نسبت به نزاع دسته‌جمعی در بین شهروندان شهر کوههدشت (مطالعه موردی: افراد بالای ۱۸ سال). *پایان‌نامه کارشناسی ارشد*. دانشکده علوم انسانی دانشگاه آیت‌الله‌العظمی بروجردی.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۱)، *لغت‌نامه فارسی دهخدا*. تهران: دانشگاه تهران.
- دیلمنی، تیم (۱۳۹۸)، *نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی*. ترجمه بهرنگ صدیقی و وحید طلوعی. تهران: نشرنی.
- ربانی، رسول، عباس‌زاده، محمد و نظری، جواد (۱۳۸۸)، بررسی عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع جمعی (مطالعه موردی: شهرستان‌های منتخب استان ایلام). *فصلنامه انتظام اجتماعی*، ۱(۳): ۱۰۳-۱۲۶.
- رحمانی، بیژن، سعیدی، عباس، کارگر، بهمن و اصلانلو، علی (۱۳۹۵). تحلیل عوامل مؤثر بر وقوع نزاع در نواحی روستایی (مورد مطالعه: روستای شهرستان خدابنده). *پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی*، ۹(۳): ۱۲۷-۱۵۳.
- رضایی کلواری، نورالله و بحرینی، مجید (۱۳۸۹)، مطالعه رابطه عوامل فرهنگی اجتماعی با نزاع‌های دسته‌جمعی، قومی و قبیله‌ای در شهرستان لردهگان. *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، ۲۲(۴): ۱۳۷-۱۶۲.
- رنجبر، مهناز (۱۳۹۸)، تبیین جامعه‌شناختی نزاع دسته‌جمعی در بین شهروندان شهر شیراز. *فصلنامه علمی دانش انتظامی فارس*، ربویر، کلود (۱۳۹۲)، *درآمدی بر انسان‌شناسی*. ترجمه ناصر فکوهی. تهران: نشرنی.
- زارع‌زاده اردشیر، لایلا و آقایی‌هیبر، توکل (۱۳۹۶)، بررسی ارتباط بین نزاع-درگیری فردی و احساس امنیت اجتماعی (مورد مطالعه: شهروندان بالای ۱۵ سال شهر تبریز). *فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان شرقی*، ۱(۱): ۸۳-۱۱۸.
- زارعی، مصطفی، منظمی‌تبار، جواد و اسدبگی، مهدی (۱۳۹۷)، عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش به نزاع و خشونت بین‌فردی در بین جوانان پسر ۱۸-۳۰ سال شهر همدان (مورد مطالعه: منطقه خضر و اسلامشهر همدان). *فصلنامه علمی-تخصصی دانش انتظامی همدان*، ۵(۱۷): ۴۱-۶۶.
- ساروخانی، باقر (۱۳۹۲)، *درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی*. تهران: دانشگاه تهران.

- سجاسی قیداری، حمدالله و اسفرم، یعقوب (۱۳۹۶)، تحلیل تأثیر نزاع‌های طایفه‌ای-قبیله‌ای بر توسعه‌نیافتگی روستایی (دهستان بهمئی از استان کهگیلویه و بویراحمد). *مجله پژوهش‌های جغرافیایی سیاسی*، ۲(۲): ۱۰۹-۱۳۷. <https://doi.org/10.22067/pg.v2i2i6.64020>
- سرپناه، مهدی، ساده‌سپهر، رضا و خانی، کاظم (۱۳۹۵). بررسی علل و عوامل مؤثر بر نزاع و درگیری در سطح غرب استان تهران. *فصلنامه علمی-تخصصی دانش انتظامی غرب استان تهران*، ۳(۱۰): ۷۱-۸۸.
- شارون، جوئل (۱۳۹۵)، ده پرسش از دیدگاه جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشرنی.
- شاطریان، محسن، بخشی، قدیر، عشایری، طاها و آتش‌زهره، اکبر (۱۳۹۶)، بررسی و تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به نزاع دسته‌جمعی در جوامع روستایی (مورد مطالعه: جامعه روستایی استان اردبیل). *فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات امنیت اجتماعی*، ۴۹(۳): ۲۷-۵۲.
- شاطریان، محسن، عشایری، طاها و نیازی، محسن (۱۳۹۶)، عوامل اجتماعی-فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع طایفه‌ای (مورد مطالعه: عشایر ایل پیچیک، شهرستان اهر). *فصلنامه توسعه اجتماعی (توسعه انسانی سابق)*، ۹(۴): ۶۷-۸۶. <https://doi.org/10.22055/qjsd.2015.11930>
- شفعتی، معصومه و زاهدی‌مازندرانی، محمدجواد (۱۴۰۰)، سنخ‌شناسی رابطه‌محور بهره‌برداری‌های خانوادگی در جامعه روستایی ایران (مورد مطالعه: روستای قودجان). *فصلنامه توسعه محلی (شهری-روستایی)*، ۱۳(۲): ۵۱۱-۵۳۱. <https://doi.org/10.22059/jrd.2022.339518.668705>
- شهریاری، مرضیه و شیرازی، زهرا (۱۴۰۱)، بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش مردان به نزاع‌های دسته‌جمعی. هشتمین همایش علمی-پژوهشی توسعه و ترویج علوم تربیتی و روان‌شناسی ایران. تهران.
- صداقت‌زادگان، شهناز، پنجستونی، بهرام و ملکشاهی، مالک (۱۳۹۷)، بررسی رابطه بین اعتماد اجتماعی و نزاع فردی در بین جوانان شهر ایلام. *فصلنامه علمی-ترویجی فرهنگ ایلام*، ۱۹(۶۰-۶۱): ۱۸۳-۲۱۱.
- صداقت‌زادگان، شهناز، زاهدی، محمدجواد و بهزادی‌فر، بهروز (۱۳۹۶)، عوامل جامعه‌شناختی مرتبط با نزاع و درگیری جوانان در سرپل ذهاب (با تأکید بر خانواده). *دوفصلنامه پژوهش‌های انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده*، ۵(۱): ۲۰-۳۸.
- صدیق سروستانی، رحمت‌الله (۱۳۸۷)، آسیب‌شناسی اجتماعی. تهران: سمت.
- صفری کاکرودی، عابدین و عباسی، محمد (۱۳۹۷)، بررسی علل گرایش جوانان برای حمل و به‌کارگیری سلاح سرد در نزاع‌های فردی و دسته‌جمعی (مطالعه موردی: شهر قزوین). *فصلنامه دانش انتظامی قزوین*، ۲۵(۱): ۸۵-۱۰۸.
- عشایری، طاها و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۹۲)، مطالعه جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نزاع‌های دسته‌جمعی روستایی-عشایری (مورد مطالعه: روستای پریخان، شهرستان مشکین‌شهر). *فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی*، ۳۴(۳): ۳۳-۶۹.
- عشایری، طاها، عباسی، الهام، جسارتی، علی و نطقی، علیرضا (۱۳۹۶)، تعیین عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نزاع دسته‌جمعی در فضای شهری (مشکین‌شهر). *پژوهشنامه جغرافیای انتظامی*، ۵(۱۹): ۴۹-۷۶.
- عمید، حسن (۱۳۹۰)، فرهنگ عمید. تهران: امیرکبیر.
- غلامی، رهام (۱۳۹۲)، بررسی عوامل نزاع در استان کهگیلویه و بویراحمد. *دانش انتظامی کهگیلویه و بویراحمد*، ۶(۱۲): ۵۹-۹۳.
- فرخ سیدی، محمد (۱۳۸۰)، فرهنگ اصطلاحات کیفی. تهران: زر.
- فوکویاما، فرانسیس (۱۳۹۶)، پایان نظم: سرمایه اجتماعی و حفظ آن. ترجمه غلام‌عباس توسلی. تهران: جامعه ایرانیان.
- فیلد، جان (۱۳۸۶)، سرمایه اجتماعی. ترجمه غلامرضا غفاری و حسین رضانی. تهران: کویر.
- کرمی، میثم (۱۳۹۶)، بررسی تأثیر عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بر وقوع نزاع دسته‌جمعی (مطالعه موردی: شهر دهدشت). *فصلنامه مطالعات علوم اجتماعی*، ۳(۳): ۱۷۷-۱۸۸.
- کوزر، لوئیس و روزنبرگ، برنارد (۱۳۹۸)، نظریه‌های بنیادین جامعه‌شناختی. ترجمه فرهنگ ارشاد. تهران: نشرنی.

- کیانی، مژده و فاضلی، محمد (۱۴۰۰)، بازتولید نزاع جمعی؛ تحلیل محتوای جامعه‌شناختی پرونده‌های نزاع دسته‌جمعی شهرستان اهواز. پژوهشنامه نظم و امنیت انتظامی، ۱۴ (۳): ۱۴۷-۱۷۲. <https://doi.org/10.22034/osra.2021.203695.1269>
- کیویستو، پیتر (۱۳۹۲)، اندیشه‌های بنیادی در جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نشرنی.
- لاو، الکس (۱۳۹۷)، مفاهیم بنیادی نظریه اجتماعی کلاسیک. ترجمه فرهنگ ارشاد. تهران: آگه.
- محمدی نیکو، اکرم و احمدی، حبیب (۱۳۹۷)، بررسی عوامل فردی و روانی در گرایش به نزاع و درگیری (مورد مطالعه: شهروندان شهر شیراز). فصلنامه علمی-تخصصی دانش انتظامی فارس، ۵ (۱۹): ۴۵-۶۶.
- مسعودی، علی، فتح‌اللهی، سیامک و میرزایی، محمد (۱۳۹۳)، بررسی تأثیر حاشیه‌نشینی بر وقوع جرائم نزاع و درگیری (مطالعه موردی: شهرستان قم). فصلنامه انتظام اجتماعی، ۶ (۱): ۵۷-۷۶.
- معین، محمد (۱۳۸۷)، فرهنگ فارسی. تهران: فرهنگ‌نما و کتاب آزاد.
- ملکی، ابوالفضل و نظری، رضا (۱۴۰۰)، بررسی عوامل مؤثر بر گرایش به نزاع‌های دسته‌جمعی در شهرستان خدابنده. فصلنامه علمی دانش انتظامی زنجان، ۴۱ (۷): ۱۳۷-۱۵۸.
- میرفردی، اصغر، احمدی، سیروس و صادق‌نیا، آسیه (۱۳۹۰)، میزان گرایش به نزاع جمعی در میان مردان ۱۵ تا ۶۵ سال شهرستان بویراحمد و عوامل مؤثر بر آن. مطالعات امنیت اجتماعی، ۱ (۲۵): ۱۴۷-۱۷۷.
- نبوی، سیدحسین (۱۴۰۰)، فردگرایی و جمع‌گرایی در ایران، تحلیلی از وضعیت اخلاق اجتماعی. گزارش رصد فرهنگی (۲۱). مرکز رصد فرهنگی وزارت کشور.
- نجاری، مهدی و حسنی، محمد (۱۳۹۸)، بررسی عوامل مرتبط با گرایش به نزاع و درگیری در بین شهروندان (مورد مطالعه: شهر ارومیه). فصلنامه دانش انتظامی آذربایجان غربی، ۷ (۳۹): ۱۳۷-۱۵۰.
- نظری، جواد و امینی فسخودی، علی (۱۳۸۷)، تبیین جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر گرایش به نزاع جمعی، در مناطق روستایی استان ایلام. مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۲۷ (۱): ۱۸۷-۲۱۰.
- نواح، عبدالرضا و نصیری، نوید (۱۳۹۳)، بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر گرایش به نزاع‌های دسته‌جمعی (مورد مطالعه: شهروندان ۱۵ سال به بالای شهر کارون). فصلنامه دانش انتظامی خوزستان، ۲ (۸): ۱۳-۳۹.
- نورعلیوند، علی، قاسمی، ابوالفضل و درویشی، فرزاد (۱۳۹۶)، تبیین جامعه‌شناختی نزاع جمعی در استان ایلام. فصلنامه مطالعات امنیت اجتماعی، ۴۹ (۳): ۱۴۳-۱۶۹.
- نیازی، محسن و عشایری، طاها (۱۳۹۵)، نزاع دسته‌جمعی در جوامع عشایر ایران. تهران: سخنوران.
- واندنبگ، فردریک (۱۳۸۶)، جامعه‌شناسی جورج زیمل. ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر. تهران: توتیا.
- وبر، مارکس (۱۳۸۸)، مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی. ترجمه احمد صدارتی. تهران: مرکز.

- Agbola, T., & Alabi, M. (2003). *Political Economy of Resources Development, Environmental Injustice and Selective Victimization: A Case Study of the Niger Delta Region of Nigeria*. in Agyeman, J., Bullard, R.D. & Evans, B. (eds), *Just Sustainabilities: Development in an Unequal World*, 270-288. London: Earthscan.
- Al-Dawsari, N. (2021). *Peacebuilding in the time of war: Tribal Cease-Fire & Deescalation Mechanisms in Yemen*, The Middle East Institute,
- Alesina, A., Baqir, R., & Easterly, W. (1999). Public Goods and Ethnic Divisions. *Quarterly Journal of Economics*, 114(4), 1243-1284. <https://www.jstor.org/stable/258696>
- Al-Shadeedi, A. H., & Ezzeddine, N. (2019). *Libyan tribes in the shadows of war and peace*. Clingendael, Netherlands Institute of International Relations.
- Ashayeri, T. and Imani Jajermi, H. (2012). Sociological study of factors affecting the formation of rural-nomadic collective conflicts (case study: Parikhan village, Meshkinshahr city). *Social Security Studies Quarterly*, 34(3): 33-69. http://sss.jrl.police.ir/article_11863.html. (In Persian)
- Ashayeri, T., Abbasi, E., Jasarti, A. and Nataki, A. (2016). Determining factors affecting the formation of collective conflict in urban space (Mishkinshahr). *Journal of Police Geography*, 5(19): 49-76. 20.1001.1.23833580.1396.1396.19.3.6. (In Persian)
- Collier, P., & Hoeffler, A. (1998). *On economic causes of civil war*. Oxford Economic Papers, 50(4), 563-573.
- Esteban, J., & Ray, D. (2011). *Linking conflict to inequality and polarization*. American Economic Review, 101(4), 1345-1374. <http://dx.doi.org/10.1257/aer.101.4.1345>
- Farrokh Sidi, M. (2010). Dictionary of criminal terms. Tehran: Zar. (In Persian)
- Field, J. (1386). *Social capital*. Translated by Gholamreza Ghafari and Hossein Ramezani. Tehran: Kavir. (In Persian)
- Fukuyama, F. (2016). *The end of order: social capital and its preservation*. Translated by Gholam Abbas Tavasli. Tehran: Iranian Society. (In Persian)
- Gholami, R. (2012). *Investigation of factors of conflict in Kohkiloye and Boyer Ahmad provinces*. Danesh Zazami Kohgilouye and Boyerahmad, 6(12): 59-93. (In Persian)
- Kagan, A. R., & Levi, L. (1974). Health and environment—psychosocial stimuli: a review. *Social Science & Medicine* (1967), 8(5), 225-241. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0037-7856\(74\)90092-4](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0037-7856(74)90092-4)
- Kayani, M. and Fazli, M. (2021). Reproduction of collective conflict; Sociological content analysis of mass conflict cases in Ahvaz city. *Journal of Police Order and Security*, 14(3): 147-172 <https://doi.org/10.22034/osra.2021.203695.1269>. (In Persian)
- Kerami, M. (2016). investigating the effect of cultural, social and economic factors on the occurrence of mass conflict (case study: Dehdasht city). *Social Sciences Quarterly*, 3(3): 177-188. (In Persian)
- Kivisto, P. (2012). *Fundamental Thoughts in Sociology*. Translated by Manouchehr Sabouri. Tehran: Nashrani. (In Persian)
- Kozer, L. and Rosenberg, B. (2018). *Fundamental Sociological Theories*. Translation of Ershad culture. Tehran: Nashrani. (In Persian)
- Lake, D. A., & Rothchild, D. (1998). *Spreading Fear: The Genesis of Transnational Ethnic Conflict*, in David A. Lake and Donald Rothchild (eds), *The International Spread of Ethnic Conflict: Fear, Diffusion, and Escalation* Princeton, NJ: Princeton University Press, p. 3.
- Lau, A. (2017). *Basic Concepts of Classical Social Theory*. Translation of Ershad culture. Tehran: Ad. (In Persian)

- Maleki, A. and Nazari, R. (2021). investigation of factors affecting the tendency to group fights in Khodabande city. *Zanjan Police Science Quarterly*, 41(7): 137-158. (In Persian)
- Masoudi, A. Fatholahi, S. and Mirzaei, M. (2013), Investigating the effect of marginalization on the occurrence of conflict crimes (case study: Qom city). *Social Order Quarterly*, 6(1): 57-76. (In Persian)
- Mirfardi, A., Ahmadi, S. and Sadeghnia, A.(2018), The degree of tendency to collective conflict among men aged 15 to 65 in Boyar Ahmad city and the factors affecting it. *Social Security Studies*, 1(25): 147-177. (In Persian)
- Mohammadi Niko, A. and Ahmadi, H. (2017). investigation of individual and psychological factors in the tendency to quarrel and conflict (case study: citizens of Shiraz city). *Fars Police Science Quarterly*, 5(19): 45-66. (In Persian)
- Moin, M.(2007). Persian culture. Tehran: Farhangnama and Arad book. (In Persian)
- Montalvo, J. G., & Reynal-Querol, M. (2005). Ethnic polarization, potential conflict, and civil wars. *American Economic Review*, 95(3), 796-816. <http://dx.doi.org/10.1257/0002828054201468>
- Nabawi, S. H. (2021). *Individualism and collectivism in Iran, an analysis of the state of social ethics*. Cultural observation report (21). Cultural Observation Center of the Ministry of Interior. (In Persian)
- Najari, M. and Hosni, M. (2018). investigation of factors related to the tendency to quarrel and conflict among citizens (case study: Urmia city). *West Azarbaijan Police Science Quarterly*, 7(39): 137-150. (In Persian)
- Navah, A. and Nasiri, N. (2013). investigation of social and cultural factors affecting the tendency to group fights (case of study: citizens of 15 years and above in Karun city). *Khuzestan Police Science Quarterly*, 2(8): 13-39. (In Persian)
- Nazari, J. and Amini Faskhudi, A. (2008). Sociological explanation of factors affecting the tendency to communal conflict in rural areas of Ilam province. *Journal of Social and Human Sciences of Shiraz University*, 27(1): 187-210. (In Persian)
- Niazi, M. and Ashayeri, T. (2015). *Collective conflict in nomadic societies of Iran*. Tehran: Sokhoran. (In Persian)
- Nooralivand, A., Ghasemi, A. and Darvishi, F. (2016). Sociological explanation of collective conflict in Ilam province. *Social Security Studies Quarterly*, 49(3): 143-169. (In Persian)
- Obi, C. I. (2005). Environmental movements in sub-Saharan Africa: A political ecology of power and conflict. United Nations Research Institute for Social Development.
- Obi, C. I. (2005). *Environmental movements in sub-Saharan Africa: A political ecology of power and conflict*. United Nations:Research Institute for Social Development.
- Omid, Hassan (2010). *Farhang Omid*. Tehran: Amir Kabir. (In Persian)
- Sadaqatzadegan, Sh., Zahedi, M. J. and Behzadifar, B.(2016). Sociological factors related to the conflict and conflict of youth in Sarpol Zahab (with emphasis on the family). *Two Quarterly Journal of Social-Policy Research on Women and Family*, 5(1): 20-38. (In Persian)
- Safari Kakrodi, A. and Abbasi, M. (2017). Investigating the causes of young people's tendency to carry and use cold weapons in individual and group conflicts (case study: Qazvin city). *Qazvin Police Science Quarterly*, 25(1): 85-108. (In Persian)
- Sarpanah, M., Sadhsephar, R. and Khani, K. (2015). Investigating the causes and factors affecting conflicts in the west of Tehran province. *The scientific-specialist quarterly of law enforcement knowledge of the west of Tehran province*, 3(10), 71-88. (In Persian)

- Sedaghatzadegan, Sh., Panjstoni, B. and Malikshahi, M. (2017). Investigating the relationship between social trust and individual conflict among the youth of Ilam city. *Ilam Culture Promotional Scientific Quarterly*, 19(60-61): 183-211. (In Persian)
- Sediq Sarostani, R. (2008). *Social pathology*. Tehran: Side. (In Persian)
- Sejasi Khedari, Hamdollah and Esfram, Yaqub (2016). Analysis of the effect of clan-tribal conflicts on rural underdevelopment (Bamai village of Kohgiluyeh and Boyer Ahmad provinces). *Political Geographical Research Journal*, 2(2): 109-137. (In Persian)
- Shafaati, M. and Zahedi Mazandarani, M.J. (2021). relationship-oriented genealogy of family exploitations in the rural society of Iran (case study: Gudjan village). *Local Development Quarterly (Urban-Rural)*, 13(2): 511-531. (In Persian)
- Shahriari, M. and Shirazi, Z. (2022). Sociological investigation of factors affecting men's tendency to group fights. *The 8th scientific-research conference on the development and promotion of educational sciences and psychology in Iran*. Tehran. (In Persian)
- Sharon, J. (2015). *Ten questions from the perspective of sociology*. Translated by Manouchehr Sabouri. Tehran: Nashrani. (In Persian)
- Shaterian, M., Ashayeri, T. and Niazi, M. (2016). Socio-cultural factors affecting the tendency towards clan conflict (case study: Eshayir Il Pijik, Ahar city). *Social Development Quarterly (formerly Human Development)*, 9(4): 67-86. (In Persian)
- Shatrian, M., Bakhshi, Q., Ashayeri, T. and Atahzarah, A. (2016). Sociological investigation and explanation of the influencing factors on the tendency to group conflict in rural communities (case study: rural community of Ardabil province). *Scientific-Research Quarterly of Social Security Studies*, 49(3): 27-52. (In Persian)
- Steven Fish, M., & Kroenig, M. (2006). Diversity, conflict and democracy: Some evidence from Eurasia and East Europe. *Democratization*, 13(5), 828-842. <http://dx.doi.org/10.1080/13510340601010735>
- Tov, W., & Diener, E. (2007). Culture and subjective well-being, in Kitayama, S. and Cohen, D. (Eds), *Handbook of Cultural Psychology*, Guilford, New York, NY.
- Triandis, H. C. (1984). Toward a psychological theory of economic growth. *International Journal of Psychology*, 19, 79-95. <https://doi.org/10.1080/00207598408247517>
- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and Collectivism: New Directions in Social Psychology*. Westview Press, Boulder, CO.
- Triandis, H. C. (1996). The psychological measurement of cultural syndromes. *American Psychologist*, 51(4), 407. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.51.4.407>
- Triandis, H. C., & Vassiliou, V. (1972). A comparative analysis of subjective culture. In H. C. Triandis (Ed.), *The analysis of subjective culture* (pp. 299-338). New York: Wiley.
- Triandis, H. C., Leung, K., Villareal, M., & Clack, E. (1985). Allocentrics. idiocentric tendencies: Convergent and discriminant validation. *Journal of Research in Personality*, 19, 395-415. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(85\)90008-X](https://doi.org/10.1016/0092-6566(85)90008-X)
- Vandenberg, F. (2006). *George Simmel's Sociology*. Translated by Abdul Hossein Nikgahar. Tehran: Totia. (In Persian)
- Waterman, A. S. (1981). H. E. Howe & M. M. Page (Eds.), Nebraska Symposium on Motivation pp. 195-259. Lincoln: University of Nebraska Press. Individualism and interdependence. *American Psychologist*, 36, 762-773.
- Weber, M. (2009). *Basic Concepts of Sociology*. Translated by Ahmad Tsederani. Tehran: Central. (In Persian)